

Фінансова безпека держави в умовах посилення глобалізаційних процесів

АНОТАЦІЯ. У даній роботі розглянуто вплив глобалізації та глобальних інтеграційних процесів на формування фінансового сектора, що характеризується збільшенням фінансових потоків, де провідну роль відіграють ТНК і ТНБ. Вивчення глобалізації присвячено вже безліч наукових праць, різних випусків авторитетних міжнародних академічних журналів, де описується процес як незворотний, об'єктивний, де показані переваги і недоліки глобалізації тощо.

У ХХІ столітті про глобалізацію говорять всі — від президентів, прем'єр-міністрів, парламентаріїв, які не можуть вирішувати проблеми будь-якого рівня без урахування цього феномену світового розвитку, до пересічних громадян країни. Сьогодні, вже очевидно, що глобалізація перетворилася в основну тенденцію сучасного світового розвитку, і саме тому для кожної країни актуальними стають проблеми забезпечення її безпечного розвитку. у статті ми розкриваємо основну складову економічної безпеки — фінансову (на прикладі України). Отже, ми досліджуємо тенденцію світового розвитку у контексті забезпечення безпеки країни в умовах глобалізації фінансових потоків та існування глобальних інтеграційних процесів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, інформаційне суспільство, транснаціональні компанії і банки, фінансова глобалізація, фінансові інструменти і технології, екзотичні опціони, фінансова стабільність, фінансові ринки, дерегулювання, глобальні стратегії, глобальні фінансові центри, офшорні центри, глобальна інтеграція, економічна та фінансова безпека, індикатори фінансової безпеки

Вступ

Протягом другої половини ХХ століття поступово був здійснений перехід до нового етапу розвитку суспільства, який отримав назву «інформаційне суспільство», «століття інформації», «пост-індустріальна ера».

Американський соціолог і футуролог, один із засновників концепції постіндустріального суспільства Елвін Тоффлер зазначає, що новий етап розвитку суспільства є одночасно і високотехнологічною і анти індустріальною цивілізацією. Цей етап розвитку отримав назву «третьа хвиля», що «...несе з собою присутній лише їй новий устрій життя, заснований на різноманітних поновлюваних джерелах енергії; на методах виробництва, що роблять непотрібними більшість фабричних складальних конвеєрів; на нових ненуклеарних

¹ **Ткаленко Світлана Іванівна** — к.е.н., доцент кафедри європейської інтеграції ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Сфера наукових інтересів: економічна безпека, фінансова глобалізація, європейська інтеграція, світовий фінансовий ринок. Електронна адреса: sv.tkalenko@gmail.com

сім'ях¹; на новій структурі, яку можна б назвати «електронним коледжем»; на радикально змінених школах і об'єднаннях майбутнього»². Виникаюча цивілізація пише для нас нові правила поведінки і веде нас за межі стандартизації, синхронізації і централізації, за межі прагнень до накопичення енергії, грошей або влади.

Також сучасну епоху називають й епохою постійної трансформації і переходу суспільства від застарілої ентропійно-ринкової системи до нової високоорганізованої системи господарювання³. Це система, в якій джерелом зростання виступають знання і поряд з іншими видами економічних ресурсів, домінуючим фактором стають процеси формування і використання інтелектуального капіталу, що забезпечують створення високотехнологічної і наукової продукції, надання висококваліфікованих послуг, що призводить до зростання конкурентоспроможності бізнесу та економіки в цілому.

В сучасних умовах розвитку суспільства суттєво розгорнули свою діяльність й вийшли далеко за межі однієї країни транснаціональні компанії. Отже сьогодні піднімаються питання, йдуть дебати з приводу того, в якій мірі величезні компанії зможуть уникнути контролю з боку держави, й більшість сходиться на тому, «...що їх можливість у цій сфері значно розширилася в останні кілька десятиріч, що пов'язано з формуванням транснаціональних корпорацій (ТНК) і нарощенням процесів глобалізації»⁴. Саме ТНК і транснаціональні банки (ТНБ) призвели до збільшення фінансових потоків. В умовах посилення глобалізаційних тенденцій, експансії ТНК і ТНБ проблеми держав найбільше пов'язані з створенням безпекового простору.

Багато зарубіжних і вітчизняних фахівців досліджують проблеми, протиріччя глобалізаційних процесів, глобальних інтеграційних процесів. Зокрема серед іноземних фахівців варто виділити роботи З. Баумана⁵, З. Бжезінського⁶, І. Валлерстайна⁷, А. Рагмана⁸, О. Саб-

¹Нуклеарна, або мала сім'я — сім'я, що складається з батьків і дітей.

²Елвін Тоффлер. Третя волна / Пер. с англ. Бурмистрова Л. М., Татарінова К. Л., Бурмистров К. — М.: Издательство АСТ, 2010. — С. 15.

³Государство и рынок: механизмы и методы регулирования в условиях перехода к инновационному развитию: колл. монография в 2-х т. (научное издание) // под ред. С. А. Дятлова, Д. Ю. Миропольского, В. А. Плотникова. — СПб.: Астеріон, 2010. — Т. 2. — С. 313.

⁴Иммануэль Валлерстайн. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В.И. Иноземцева. — М.: Логос, 2004. — С. 80.

⁵Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ. — М.: Издательство «Весь Мир», 2004. — 188 с.

⁶Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006 — 204 с.

⁷Валлерстайн Иммануэль. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. — М.: Логос, 2004. — 368 с.

⁸Rugman Alan. The End of Globalization — Random House business books, 2012 — 256 p.

дена¹, Є. Тоффлера² та ін. Серед вітчизняних науковців слід виокремити наукові праці О. Білоруса³, Р. Войтовича⁴, Д. Лук'яненка⁵, Ю. Пахомова⁶, А. Філіпенка⁷ тощо. Отже, дослідження проблем та питань, які пов'язані з глобальними інтеграційними процесами, глобалізацією розкриті, але не достатньо приділено уваги забезпеченню безпеки держави в таких умовах.

Метою даного дослідження є визначення впливу імперативів глобальних інтеграційних процесів, процесів глобалізації на стан держави, забезпечення безпекового рівня її подальшого розвитку для підвищення її конкурентоспроможності.

Суперечливість глобалізації в економіці

Глобалізація означає зростаючу взаємозалежність держав сучасного світу. Тому однозначно можна вважати, що початок ХХІ століття характеризується як нове явище у розвитку людства. Глобалізація — це виникнення єдиного економічного та інформаційного простору в загальносвітовому (планетарному) масштабі. І на початку поточного сторіччя ця тенденція прийняла небачені ніколи в історії людства масштаби.

Найчастіше, провідні фахівці, економісти світу зазначають, що глобалізація, як економічне поняття, ввійшло в науковий оборот у 80-х роках, як позначення масштабності соціальних змін, що охоплює цивілізацію в цілому. При цьому увага акцентується на соціальному процесі, у ході якого стираються географічні кордони соціальних і культурних систем. Останніми роками ця доктрина стала ще популярнішою у зв'язку з тим, стрімко розвивається увесь світ, науково-технічний прогрес.

Також відзначимо, що глобалізація відображає нову реальність зростання глобальної взаємозалежності, у великій мірі зумовлену новими комунікаційними технологіями (тут національні кордони не є вже реальною перешкодою для вільної торгівлі і руху капіталу). У цьому сенсі глобалізація і стала прославляти нову славу

¹ *Сабден О.С., Арменский А.Е.* О целесообразности перехода к единому измерителю валюты в посткризисном развитии экономики // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2012. — № 1 (5), Том 1. — С. 355-361.

² *Тоффлер Элвин.* Третья волна / Пер. с англ. Бурмистрова Л. М., Татарина К. Л., Бурмистров К. — М.: Издательство АСТ, 2010. — 371 с.

³ *Білорус О. Г.* Глобальні тенденції розвитку та трансформації геополітичних і гео економічних стратегій // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2009. — Вип. 15. — С. 50—61.

⁴ *Войтович Р. В.* Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку // Зб. наук. праць НАДУ при Президентіві України. — 2010. — № 2. — С. 3—15.

⁵ *Лук'яненко Д. Г.* Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 204 с.

⁶ *Пахомов Ю.* Украина и вызовы глобализации / Ю. Пахомов // День, 2001. — 7 августа. — С. 1.

⁷ *Філіпенко А. С.* Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. С. Філіпенко. — К.: Знання, 2007. — 670 с.

ну епоху. Але часто всі забувають той факт, що «світ перед 1914 роком був, принаймні, так само вільним від торгових і фінансових бар'єрів і ще більш відкритим для міграції»¹.

Отже, глобалізація — це найбільш яскравий прояв прогресу, що несе незліченні економічні і соціальні новації. Новації ці багато в чому обнадіюють, причому не тільки за критерієм достатку невідомих раніше благ і послуг, але і з урахуванням вже нового вигляду людства, що проглядається сьогодні.

Глобалізація також є «складним й суперечливим явищем, яке сприяє розвитку успішних країн, а менш розвиненим країнам відводить роль аутсайдерів; глобалізація дозволяє вирішувати старі проблеми, але виводить на перший план нові, головні з яких — диференціація світової економіки та поляризація суспільства»².

Академік Національної академії наук України Юрій Пахомов вважає, що вже зараз глобалізація, будучи явищем висхідним, переживає кризу, що виглядає несподіваною обставиною³. Глобалізація несе небезпеки, ризики та виклики людству. Як суперечливе явище глобалізація сприяє розвитку одних країн — як правило, високорозвинених, і відводить роль аутсайдерів менш розвиненим країнам, що в кінцевому результаті призводить до виникнення нових проблем, і перш за все, нерівномірності світового розвитку, диференціації світової економіки, поляризації суспільства.

Суперечливість економічної, фінансової глобалізації має прояв у наступному:

По-перше, різко збільшується розрив між країнами світу; розрив, який не випадково збігся з початком глобалізації і пояснюється стрибкоподібним наростанням нееквівалентного обміну. Прикладом цього слугує показник ВВП на душу населення за 2011 рік (розрахований на основі паритету купівельної спроможності валют розділеної на кількість населення країни): деякі країни — Ліхтенштейн, Катар — переступили межу 100 тис. доларів США, а менш розвинуті країни — Конго, Ліберія, Бурунді мають показники нижче 1 тис. доларів, а саме 300–400 доларів США (табл. 1).

Зазначимо, що існує два способи розрахунку ВВП: (1) за валютним курсом (ВВП розраховують в національній валюті, а потім переводять за біржовим курсом валюту даної країни в дола-

¹ Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. — 204 с. — С. 127.

² Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. С. Філіпенко. — К.: Знання, 2007. — 670 с.

³ Пахомов Ю. Україна и вызовы глобализации / Ю. Пахомов // День, 2001. — 7 августа. — С. 1.

ри); (2) за паритетом купівельної спроможності (ПКС). В останньому випадку вибирають 2500–4000 споживчих та інвестиційних товарів і розраховують вартість цього кошика в доларах США і в національній валюті даної країни. Відношення вартості кошику в національній валюті до її вартості в доларах визначає валютний курс національної валюти до ПКС.

Визначення ВВП на душу населення до ПКС визнано на міжнародному рівні найбільш об'єктивним для порівняння рівнів життя країн з різних груп і використовується світовими фінансовими інститутами і агентствами. У той же час для порівняння ВВП розвинених країн світу між собою, зазвичай, з наведених вище причин використовується розрахунок ВВП на душу населення за валютним курсом.

Таблиця 1

ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ ЗА ПКС

Країна	ВВП на душу населення				
	2000	2005	2009	2010	2011
Ліхтенштейн ¹	н.д.	н.д.	н.д.	122 100	141 100
Катар	57 500	69 500	72 500	77 300	88 300
Люксембург	53 600	68 300	79 400	84 800	89 000
Сінгапур	33 800	45 400	50 900	57 800	60 700
Норвегія	36 100	47 600	54 200	57 000	60 400
США	35 100	42 500	45 300	46 600	48 100
Австрія	26 300	33 600	38 900	40 400	42 200
Росія	6800	11 800	18 900	19 900	22 200
Китай ¹	н.д.	н.д.	н.д.	6700	8400
Україна	3300	5600	6300	6700	7200
Бурунді	440	480	570	580	600
Ліберія	300	350	500	540	585
Конго	230	280	330	350	370

Джерело: таблиця складена автором за даними Світового Банку — [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://data.worldbank.org>

¹ Світовий Банк не має даних за деякими країнами, в тому числі Ліхтенштейну, Китаю. Ці дані взяті з сайту Статистики країн світу — [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://iformatsiya.ru/>. Катар, за деякими джерелами міжнародних організацій, має ВВП на душу населення вже більше 100 тис. дол.

Проаналізувавши дані табл. 1 зазначимо, що співвідношення між багатими і бідними країнами у 2011 році становило 1:250; співвідношення в 2005 році — 1:175; співвідношення в 2000 році було 1:100. Як бачимо, за останні десять років диференціація зросла в 2,5 разу. Тим не менш, ВВП на душу населення зростає у всіх країнах світу, тільки з різною інтенсивністю.

За показником ВВП на душу населення найбільш багаті країни світу — Люксембург, Катар, Норвегія, Бруней-Даруссала і Кувейт мають сукупну питому вагу у світовому випуску продукції менше 1 %. Сімнадцять країн світу за 2011 рік мають ВВП на душу населення менше 1 тис. доларів, найбільш бідні з них — Конго, Ліберія, Бурунді, Ефіопія, Гвінея, Зімбабве та інші, мають ВВП на душу населення в межах 300—800 дол. Середньосвітової показник становить біля 8900 доларів на душу населення.

По-друге, на ґрунті глобалізації відбувається загрозна люду деформація фінансово-ринкових механізмів та інструментів. Особливо помітні такі зміни у міжнародних фінансах через введення новаторських методів організації та управління фінансовими ресурсами. У результаті капітал придбав значну мобільність, перетікаючи по всьому світу до найпривабливіших і більш вигідних можливостей, а характер операцій учасників глобального ринку, враховуючи диверсифікацію, вже не дозволяє ототожнювати їх тільки з країною національної приналежності. Отже, фінансова глобалізація посилила вплив міжнародних ринків на здійснення операцій кредитування та запозичення резидентами різних країн, що призвело до зростання міжнародної мережі фінансових інститутів і корпорацій, до підвищення частки бізнесу, що припадає на зарубіжні країни, і до фундаментальних змін у їх системах організації управління фінансовими потоками.

На розподіл фінансових ресурсів здійснюють вплив й фінансові інструменти, які в останній час дуже видозмінилися. Маємо на увазі похідні фінансові інструменти, які, як правило, в обороті витісняють звичайні цінні папери. А саме, деривативи (найбільш відомі ф'ючерси та опціони), які стали використовуватися в кінці минулого століття (кінець 80-х рр.), а також відносно нові деривативи — так звані екзотичні опціони. Термін «екзотичний опціон»¹ з'явився ще пізніше. До цього використовувалися такі визначення, як опціони «бутіки» і «дизайнерські» опціони. Існують такі види екзотичних опціонів: середні / азійські (Average / asian), бар'єрні (Barrier), кошикового типу (Basket), бінарні (Binary), криті (Capped), складові (Compos), складні (Compound), квазі-

¹ Екзотичні опціони — це похідні цінні папери, які мають властивості, що роблять їх складнішими за опціони, і як правило, обертаються на позабіржовому ринку.

американські (Quasi-american), опціони-веселка (Rainbow) тощо. Їх існує величезна кількість; ці види екзотичних опціонів поділяються на кілька класів. Якісними характеристиками, які використовуються для створення та класифікації екзотичних опціонів є:

- функція виплат за опціоном;
- залежність між ціною базового активу і функцією виплат за опціоном;
- рівень розбіжності з іншими опціонами;
- рівень взаємозалежності;
- кількість базових активів;
- можливість траєкторного опису;
- дата виконання опціону;
- можливість бути вбудованими в інші активи.

Для міжнародної фінансової стабільності найбільшою загрозою виступають похідні цінні папери. Якщо традиційні цінні папери (акції й облигації) часто називають паперовим, або фіктивним, капіталом, то похідні цінні папери (деривативи) являють собою фіктивний капітал другого порядку. Їх вартість, а також можливість отримання з їх допомогою доходу безпосередньо залежать від руху цін на інші фінансові інструменти або товарні активи. Оцінки загального розміру світового ринку деривативів мають у великій мірі приблизний характер і коливалися вже на початку століття в інтервалі 85—125 трлн доларів (за номінальною вартістю базових активів)¹.

Одночасно фінансова глобалізація серйозно зачіпає і держави, оскільки в нових умовах посилюється конкуренція національних економік за кредитні ресурси, котрі вільно перерозподіляються в масштабі нового глобального світового господарства. Фінансова глобалізація змушує держави шукати нові шляхи для підвищення інвестиційної привабливості національних економік.

Однією з головних причин нестабільності фінансових ринків є та, що політичні інститути відстають від економіки, яка давно переросла національні рамки і вимагає, як зазначають фахівці, наднаціонального планування, певних форм спільного контролю над джерелами коливань фінансових та інших ринків². Отже, можна очікувати, що почнуть вироблятися більш жорсткі правила і з'являться певні домовленості або певні органи, які візьмуть інтереси міжнародних спекулянтів під контроль (у такому контролі завжди є і позитивні, і негативні сторони, але, схоже, сьогодні переваг все-таки буде більше). Мова йде про це досить давно,

¹ *Гринин Л. Е.* Современный кризис: новые черты и классика жанра // История и современность. — 2009. — Выпуск № 1. — С. 18.

² *Герман Ван дер Веє.* История мировой экономики. / Пер. с француз. А. И. Тихонова. Под общей ред. В. И. Бовыкина. — М.: Наука, 1999. — С. 374.

але, можливо, в результаті справжньої кризи міжнародних спекулянтів усе ж вдасться приборкати.

По-третє, серйозні загрози стабільному розвитку економіки виходять від експансії глобального капіталу, особливо капіталу спекулятивного. На сьогодні велика частина капіталу переорієнтується на спекулятивне збагачення; існує великий розрив між реальним світовим валовим продуктом і спекулятивним капіталом. Не існує жодного продукту (послуги), створюваного суспільством (ідеологічного, правового, політичного, наукового, освітнього, соціального, економічного, технологічного, екологічного тощо), на виробництво якого не треба було б витратити час і потужність.

Проте з часу Бреттон-Вудської конференції 1944 р. реальний світовий валовий продукт зріс у 4 рази, а в грошовому вираженні — у 40 разів. «Прояв кризи світової фінансової системи характеризується величезним розривом між обсягом спекулятивного капіталу в \$ 400 трлн США (з яких \$ 140 трлн США припадає на США) і розмірами світового валового продукту всього в \$ 40 трлн США»¹. Наприкінці 70-х рр. XX в. розрив складав не багатьом більше \$ 20 трлн США. За останні 30 років у результаті ігор на біржі і роботи «друкарського верстата» він зріс до \$ 400 і більше трлн США.

Усі згодні з тим, що небували за масштабами фінансові піраміди, спекуляції, «бульбашки», «фінансова піна» тощо створили дуже нестійку ситуацію в економіці США і багатьох інших країн, а це так чи інакше діє на розвиток інших країн світу. Однак спекуляції і «бульбашки» майже завжди мали місце, навіть й у період процвітання. Більш важливо відзначити, що фінансова спекуляція останніх трьох десятиліть спиралася на появу нових фінансових технологій, нових фінансових продуктів і вдосконалення технології торгівлі фінансовими інструментами.

На сьогоднішній день це вже широко впроваджені або тільки впроваджувані фінансові технології, які засновані на зростанні можливостей концентрації капіталів і управління чужими коштами шляхом отримання прав на купівлю/продаж величезних активів за 2–3 % їх вартості. При цьому використовуються багаторівневі перестраховування ризиків, дуже швидко видаються кредити, підсилюється знеособлення капіталу, який обертається на міжнародних ринках. Усі ці технології, як правило, підсилюються інформаційно-комп'ютерними інноваціями. Такий симбіоз (комп'ютерних технологій, біржового бізнесу, банківського, страхового бізнесу тощо) надав фінансовим операціям небачений ма-

¹ Сабден О. С., Арменский А. Е. О целесообразности перехода к единому измерителю валюты в посткризисном развитии экономики // Бюллетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2012. — № 1 (5), Том 1. — С. 357.

сштаб, у результаті чого фактично відбувся або посилився відрив цих фінансових технологій від реального сектора¹.

Отже, глобальний капітал породжує потужні спекулятивні фінансові потоки, які призводять до руйнування економік слабких держав і дестабілізації ринків розвинених країн, до підвищення небезпеки розвитку країн світу.

Розвиток фінансового сектора в сучасних умовах глобалізації

В економічній, фінансовій сфері глобалізацію пов'язують з революційними змінами в технологіях, інформації, торгівлі, іноземних інвестицій, міжнародному бізнесі, результатом яких є не лише поглиблення нерівності між державами і народами, але й зростання конкурентної боротьби, вміння держав та інших учасників глобалізаційних відносин вирішувати ці проблеми. В економіці країн, яка глобалізується, кордони національних економік більше не відіграють суттєвої ролі, і ця економіка підпорядковується лише своїми законами.

Особливістю сучасного світу є формування величезного фінансового сектора. Темпи його зростання істотно випереджають динаміку капіталу в сфері реального виробництва. Більш того, цей фінансовий капітал став перетворюватися на відносно самостійне і самодостатнє явище. У результаті сформувався особливий тип людської поведінки – орієнтація на фінансові трансакції як головний спосіб життєдіяльності.

Глобальний фінансовий простір створює умови для ефективного розміщення капіталу. Це підтверджується проявом на глобальному фінансовому ринку на початку XXI століття певних тенденцій, а саме:

(1) посилюється взаємозалежність фінансових і реальних секторів економік, відбувається транснаціоналізація та інтернаціоналізація кредитно-фінансової інфраструктури. Транснаціональний капітал формується на світових фінансових ринках. Відбувається переміщенням транснаціонального капіталу з країн з його відносно надлишковою кількістю в країни, де в ньому існує потреба, проте в надлишку є інші чинники виробництва. Основними носіями транснаціонального капіталу виступають транснаціональні банки (ТНБ). Транснаціоналізація банківського капіталу передбачає залучення капіталу на міжнародний фінансовий ринок, що на сьогоднішній день призводить до загострення конкуренції у світовому та націо-

¹ Торгівля похідними інструментами в останні десятиліття розвивалася набагато швидше, ніж реальний сектор, значення якого в цілому скорочується.

нальному аспектах, розширення діяльності іноземних банків. Саме ТНБ прискорюють процеси глобалізації, формують глобальні стратегії. Характерними рисами останніх є вимоги щодо поведінки на світових ринках, які полягають у наступному: контроль за своїми операціями у світовому масштабі; спроможність до гнучкості у різних напрямках діяльності, координація своєї диверсифікованої діяльності за допомогою гнучких інформаційних технологій; розміщення капіталу з найбільшою рентабельністю; загальне бачення ринків і конкуренції, знання конкурентів на світових ринках; об'єднання усіх філій, дочірніх компаній та відділень у єдину міжнародну мережу із загальним управлінням;

(2) зростають темпи концентрації фінансового і промислового капіталу, який призводить до збільшення злиттів і поглинань. Активно відбувається тенденція злиттів і поглинання у фінансовому секторі, які визначають особливості міжнародного банківського, фінансового, страхового бізнесу тощо. Однією з причин укрупнення фінансових структур у є можливість зменшення страхових резервів ліквідності, необхідних для стійкої діяльності фінансової структури¹. Тому ступінь концентрації банківського капіталу вважається одним з головних показників, за допомогою якого характеризують «здоров'я» фінансової системи будь-якої країни, і тенденція до утворення усе більш значних банківських структур за рахунок скорочення кількості дрібних, відбувається у усьому світі. Рушійними силами злиттів і поглинань у банківському секторі виступає внутрішня консолідація, а також експансія іноземних банків.

Основними факторами, що прискорюють злиття фінансових структур сьогодні є: технологічні зміни; зміна ролі держави, зокрема делегування деяких функцій банку; посилення конкуренції в середині фінансової сфери; прагнення корпорацій отримати економію на масштабі; розширити спектр діяльності банку за рахунок надання клієнтам новітніх послуг;

(3) відбувається активне залучення банків до офшорних фінансових центрів. Загалом на сьогодні нараховується біля 77 глобальних фінансових центрів, у першу десятку яких входять: Лондон, Нью-Йорк, Гонконг, Сінгапур, Цюрих, Сеул, Токіо, Чикаго, Женева, Торонто². На початок 2013 року 49 % компаній, які базуються у Лондоні, вважають, що цей фінансовий центр є найбільш конкурентоспроможним на наступні 3 роки; 73 % тих компаній, які базуються в Азії, вважають, що азійські фінансові

¹ Відомий англійський економіст Ф. Еджуорт (F. Edgeworth), спираючись на статистичний закон великих чисел, зазначив це ще в XIX сторіччі.

² The Global Financial Centre's Index 12. — Long Finance. Financial Centre Futures, 2012 — September, 2012 — P. 4.

центри більш конкурентоспроможні; і 77 % компаній вважають конкурентоспроможними інші фінансові центри¹. Основними факторами конкурентоспроможності фінансового центру вважають: (1) «з'єднання» (connectivity) з іншим світом — наскільки фінансовий центр відомий у світі й на скільки центр пов'язаний з іншими фінансовими центрами різними технологіями (Люксембург); (2) «різноманітність» (diversity) — наскільки багато сфер, секторів представлені у даному фінансовому центрі (Амстердам, Дублін, Сеул, Шанхай); (3) «особливість» (specialty) — відмінна, особлива характеристика фінансового центру, де компаніям пропонують наступні послуги: управління активами, інвестиційно-банківські, страхові та інші види професійних послуг (Пекін, Дубаї, Женева).

Серед глобальних фінансових центрів найбільш відомими офшорними центрами є острова Джерсі, Генрі, Мен, Кайманові острови, Вірджинські острови, Гамільтон, Гібралтар, Багами, Мальта тощо. Що стосується кількості офшорних банків, то їх вже більше тисячі. Засновниками офшорних банків виступають у першу чергу провідні банки і транснаціональні корпорації, які в своєму глобальному бізнесі до своєї вигоди використовують пільги і переваги офшорних банківських операцій. Офшорний банківський бізнес існує в пільгових режимах: податковому, валютному, банківському і адміністративному. Він використовує різницю потенціалів національних законодавств, низькі засновницькі і управлінські витрати і засоби електронного зв'язку. Оскільки гроші та інші платіжні документи сьогодні легко кодуються в комбінації електронних сигналів, забезпечується швидкість, точність і конфіденційність офшорних банківських операцій, що уходять від будь-якого стороннього моніторингу і контролю, і спрямовуються туди, де є максимальні вигоди сприятливої кон'юнктури в будь-якому місці світу. Активи офшорних банків постійно знаходяться в русі, приносячи їх власникам і менеджерам підвищені прибутки. Переваги офшорного банківського бізнесу пояснюється можливістю уникнути оподаткування особистих і корпоративних податків, обійти численні обмеження ділових операцій і наявністю строгої конфіденційності;

(4) зростає роль фондових ринків, чому сприяло широке використання Інтернет — технологій. А також за допомогою Інтернет — технологій усе більше банківських структур залучаються до електронного бізнесу. Виникають нові інструменти фінансового ринку, які трансформували товарні ринки, особливо ринки сиро-

¹ The Global Financial Centre's Index 12. — Long Finance. Financial Centre Futures, 2012 — September, 2012 — P. 7.

винних товарів. Таким чином, світ набуває ознак віртуальності, а економічна і політична еліта втрачає контроль за рухом фінансових інструментів. Такий віртуальний світ фінансового сектора рухається з величезною швидкістю і втратив керуваність. «Цей світ детериторіалізований¹, не має місця прописки, відбувається постійна зміна суб'єкта власності, він легко йде з-під будь-якого — національного і міжнародного — державного регулювання»². Детериторіалізацію також розглядають у контексті прискорення соціального життя³.

Також вплив на фінансовий сектор здійснили дерегулювання і зміни законодавства в більшості країн світу. Наприклад, внутрішньобанківські процеси стали мати прояв на характері транснаціональних операцій банків, на регулювання їх з боку національних і міжнародних органів контролю та нагляду.

Сьогодні на глобальній економічній сцені, коли складається нова система світового економічного відтворення, все більшу роль починають відігравати транснаціональні компанії (ТНК), річні обороти деяких з них стали співставними з річними бюджетами малих і навіть середніх національних держав.

Саме ТНК і ТНБ прискорюють процеси глобалізації, формують глобальні стратегії і сприяють збільшенню фінансових потоків. Характерними рисами транснаціональних корпорацій є вимоги щодо поведінки на світових ринках, які полягають у такому:

- контроль над своїми операціями у світовому масштабі;
- можливість до гнучкості в різних напрямках діяльності, координація своєї диверсифікованої діяльності за допомогою гнучких інформаційних технологій;
- розміщення капіталу з найбільшою рентабельністю;
- спільне бачення ринків і конкуренції, знання конкурентів на світових ринках;
- об'єднання всіх філій, дочірніх компаній і відділень у єдину міжнародну мережу із загальним керуванням.

За тридцять років існування такої системи величина незабезпечених грошей прискорено зростала від 1 до 500 трлн дол. США, в той час як сукупний світовий продукт, забезпечений реальною потужністю, виріс за той же період з 20 до 50 трлн

¹ Детериторіалізація (*deterritorialization*) характеризується перетворенням культур в умовах глобалізації (виступає як культурна умова глобалізації).

² Бузгалін А., Колганов А. Мировой экономический кризис и сценарии посткризисного развития: марксистский анализ // Вопросы экономики. — 2009. — № 1. — С. 127.

³ Eriksen Thomas Hylland, *Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age* — London: Pluto Press, 2001 — 160 p.; Scheuerman William E. The (classical) Realist Vision of Global Reform // *International Theory. A Journal of International Politics, Law and Philosophy*. — 2010 — Volume 2, 2 July — P. 246—282.

дол. США. Безумовно така ситуація є прямою загрозою світовій безпеці.

Безпека країни в умовах глобалізації фінансових потоків і глобальних інтеграційних процесів

Однією з основних тенденцій сучасного розвитку світової економіки, враховуючи об'єктивність глобалізації, є об'єднання країн, регіонів, створення глобальних, регіональних блоків. Отже, забезпечення форми єдності та цілісності сучасного людства, в основі якого різні прагнення та інтереси держав можуть привести до глобальної єдності світу відбувається завдяки глобальній інтеграції¹. Глобальна інтеграція як нова форма світового розвитку забезпечує трансформацію системи світоустрою. Тобто відбувається поступова інтегрованість світу у нову загальнопланетарну реальність. Разом з тим, «інтеграція і роздробленість, глобалізація і територіалізація² є взаємодоповнюючими процесами. А точніше — це дві сторони одного процесу: процесу перерозподілу суверенітету, влади і свободи дії у світовому масштабі, каталізатором якого став стрибок у розвитку технологій, пов'язаних зі швидкістю»³. Отже, враховуючи сучасні Інтернет — технології, використання новітніх інструментів у фінансовій сфері і тенденції розвитку фінансового ринку в умовах глобалізації, що призводить до збільшення світових фінансових потоків вимагає підвищеної уваги щодо забезпечення фінансової безпеки країн світу.

Держава повинна забезпечити своє ефективне функціонування та підтримувати економічну стійкість у глобальному середовищі. Це може бути забезпечено економічною безпекою (але на сьогоднішній день турбота деяких країн про «безпеку» наповнюється ще такими поняттями, як «незахищеність» і «невпевненість»).

Економічна безпека включає фінансову, інвестиційну, інноваційну, зовнішньоторговельну, енергетичну, соціальну, демографічну безпеки. Безперечно, всі складові є дуже важливими в сучасній економіці. Але в сучасних умовах глобалізації фінансових потоків, вільного переміщення капіталів, вплив світових фінансових систем на окрему взятую країну переходить на якісно новий рівень. Саме фінансова глобалізація створює умо-

¹ *Войтович Р. В.* Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку // Зб. наук. праць НАДУ при Президентіві України. — 2010. — № 2. — С. 3.

² Територіалізацію ми розглядаємо як розмивання меж реального сектору; це стосується діяльності ТНК, коли компанія знаходиться на території певної країни та «вписується» у її систему геопросторових відносин.

³ *Бауман З.* Глобалізація. Последствия для человека и общества. / Пер. с англ. — М.: Издательство «Весь Мир», 2004. — С. 100.

ви для фінансової влади, які за допомогою володіння світових грошей і розпорядження вартості, управління фінансовими потоками дозволяє впливати як на світове господарство (у тому числі міжнародну безпеку), так і на окремі країни (національну безпеку).

Проблема належної підтримки фінансової безпеки держави зачіпає всі галузі національного господарства, бізнесу, всі верстви населення, все суспільство і державу в цілому.

Тому, на нашу думку, фінансову безпеку країни в умовах викликів глобалізації та глобальних інтеграційних процесів слід розглядати на рівнях країни і світової економіки. Але разом з тим, не слід забувати про безпеку й на рівні підприємств і галузей, оскільки без фінансової безпеки окремих підприємств і галузей не можна гарантувати фінансову безпеку країни. У той же час фінансова безпека країни в умовах глобалізації світової економіки не тільки пов'язана з суб'єктами мікрорівня, але і тісно пов'язана з ситуацією на міжнародних фінансових ринках.

Багато факторів залежить від стану фінансової безпеки країни. До них слід віднести безпеку інвестицій, фактори міжнародного фінансового ринку, коливання попиту і пропозиції, стан грошово-кредитної системи країни, збалансованість (незбалансованість) державного бюджету, дефіцит бюджету, державний борг країни, податкові пільги тощо.

Стабільність фінансової безпеки визначають за допомогою таких індикаторів, як рівень інфляції, обсяги внутрішніх і зовнішніх боргів держави, стан виконання державного бюджету, рівень монетизації економіки, вартість банківських кредитів, достатній обсяг міжнародних резервів національних ринків.

В умовах глобалізації покажемо фінансову безпеку через деякі індикатори на прикладі України, як країни з перехідною економікою (табл. 2).

Розглянувши дану таблицю, варто зауважити, що більшість показників мають істотну відмінність від так званих «порогових» значень, і це означає дестабілізацію фінансової системи, залежність країни від зовнішніх факторів.

Проаналізувавши кількісну сторону показників, розкриємо їх якісну. Так, рівень інфляції проявляється у зростанні цін. Показник інфляції є визначальний щодо рівня забезпечення внутрішньої фінансової стабільності в конкретній країні. Тому центральні банки країн намагаються проводити свою кредитно-грошову політику таким чином, щоб врахувати інфляційний чинник.

Таблиця 2

ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Показники	Порогові значення	2005	2008	2011
Рівень інфляції (%)	5	10,3	22,3	4,6
Обсяг зовнішнього боргу (у % до ВВП)	Не більше 60 %	45,9	55,9	76,6
Рівень монетизації, %	Не більше 50 %	37,7	55,2	52,1
Дефіцит бюджету (у % до ВВП)	Не більше 3 %	-1,8	-1,5	-1,8 (-5,9 у 2010 р.)
Вартість банківських кредитів (середньозважена ставка), %	10	14,6	16,0	14,3
Офіційні резервні активи, без золота, млн дол.	н.д.	19 391	31 543	31 795

Джерело: Розраховано самостійно автором на основі використання статистичних даних Національного Банку України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Державної служби статистики України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.bank.gov.ua, www.minfin.gov.ua, www.me.gov.ua, www.ukrstat.gov.ua

Критерієм «безпеки» боргів є можливість держави їх погашати та обслуговувати. В Україні, враховуючи недостатній рівень зовнішньої платоспроможності і невеликі обсяги міжнародних резервів рівень зовнішнього державного боргу не повинен перевищувати 60 %. Отже, можна зробити висновок, що розміри зовнішнього боргу на сьогоднішній день несуть у собі загрози фінансовій безпеці України. Обсяг зовнішнього боргу в Україні на кінець 2011 та 2012 рр. становили 76,6 % до ВВП (для прикладу, на сьогоднішній день у «проблемних» країнах Євросоюзу обсяг боргу на кінець 2012 року у Греції становив – 175 %, в Італії – 123 %, в Іспанії – 85,3 %).

Дефіцит державного бюджету після світової фінансової кризи, починаючи з 2008 р., характеризується зростанням розбалансованості бюджету, оскільки він перевищив 3% і в кінці 2010 р. склав 5,9%. Характерна тенденція до зростання дефіциту свідчить, насамперед, про неповному виконанні доходної частини бюджету та збільшення обсягів видатків. І в той же час наприкінці 2011 року цей показник знаходився на рівні 1,8 %, що в межах допустимого значення; ситуація трохи покращилася.

Рівень монетизації економіки показує забезпечення економіки країни грошовими ресурсами, і визначається як відношення обсягу грошової маси за агрегатом М3 до річного обсягу ВВП. Починаючи з 2007 року, цей показник перевищив допустимі порогові значення, що позначається на підвищенні рівня безпеки країни.

Вартість банківських кредитів визначається відсотками, які сплачує позичальник комерційному банку за користування його кредитними ресурсами. Виходячи з найвищих показників процентних ставок, слід зробити висновок про малу привабливість даних кредитів для позичальників.

Офіційні резерви — це зовнішні активи, які контролюються Національним банком України, і за першою вимогою можуть бути використані для прямого фінансування дефіциту платіжного балансу, непрямого впливу на обсяги цього дефіциту за допомогою інтервенцій на валютному ринку, а також з іншою метою. Офіційні резерви складаються відповідно до методології Керівництва МВФ.

Міжнародні резерви центрального банку в значній мірі впливають на зовнішню стабільність національної валюти і зовнішню можливість, спроможність держави. Протягом періоду з 2005 по 2008 рік (до світової фінансової кризи) спостерігається невелика тенденція до збільшення обсягів офіційних резервних активів. Але з 2008 року помітне істотне зменшення обсягів офіційних резервних активів; й на початку 2013 року офіційні резервні активи України суттєво зменшилися і становили 24 709 млн дол. США¹. Також відзначимо, що найбільшу питому вагу резервних активів складають резерви в іноземній валюті.

Висновки

Сучасні умови розвитку економіки будь-якої країни сьогодні враховують всі небезпеки, ризики та переваги процесу глобалізації. Процес глобалізації сьогодні надає величезні необмежені можливості, де є всі необхідні умови для забезпечення економічного розвитку держави. В умовах суперечливості глобалізації отримує новий вид розвиток фінансового сектору, який характеризується величезними темпами його зростання, що істотно випереджають динаміку капіталу в сфері реального виробництва.

У таких умовах, умовах глобалізації фінансових потоків і глобальних інтеграційних процесів, особливо, для країни з перехідною економікою — а саме, України, гостро визначилися накопичені за попередні роки системні проблеми забезпечення належного рівня економічної безпеки, а саме її складової — фінансової. Фінансова безпека розкриває стан фінансово-кредитної сфери, яка повинна характеризуватися збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери за-

¹ Офіційна сторінка Національного Банку України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.bank.gov.ua

безпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Як показує аналіз індикаторів фінансової безпеки України, більшість показників перевищують допустимі порогові значення, що позначається на підвищенні рівня безпеки країни та її залежності від зовнішніх факторів.

Розвиток України в наступні 10 років, на нашу думку, буде проходити в надзвичайно складних міжнародних умовах, в умовах жорсткої конкуренції на фінансових ринках, і в жорстких міжнародних відносинах. Для вдосконалення концепції фінансової безпеки, вражаємо, що необхідно більше уваги приділити стратегії дотримання фінансової безпеки України; розробити та впровадити ефективну систему фінансового контролю; створити умови для збільшення реальних грошових доходів населення; запровадити чіткий порядок у процес одержання та відшкодування кредитів для господарських суб'єктів усіх форм власності. Вирішення таких проблем з використанням запропонованих заходів зміцнить фінансову безпеку України і приведе до стабілізації і зростанню економіки України.

Загалом світова фінансова криза, світова енергетична й екологічна криза, посилення конкурентної боротьби на глобалізованих ринках, подальший вплив глобалізації на держави світу, зростання ролі глобалізаційних тенденцій — усе це ставить питання про новий розвиток держав, які були би здатні реалізувати внутрішні трансформації, а також були би спроможні інтегруватися в новий світовий економічний простір і протистояти зовнішнім загрозам. Саме тому подальшим перспективним напрямом дослідження цієї проблематики в майбутньому є основні форми глобальної інтеграції, враховуючи глобальні інтеграційні процеси та механізми забезпечення державами своєї безпеки.

Список літератури

1. *Бауман З.* Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ. — М.: Издательство «Весь Мир», 2004. — 188 с.
2. *Бжезінський Збігнев.* Вибір: світове панування чи світове лідерство. — К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006 — 204 с.
3. *Білорус О. Г.* Глобальні тенденції розвитку та трансформації геополітичних і гео економічних стратегій // Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2009. — Вип. 15 — С. 50—61.
4. *Бузгалін А., Колганов А.* Мировой экономический кризис и сценарии посткризисного развития: марксистский анализ // Вопросы экономики. — 2009 — № 1. — С. 119—132.
5. *Валлерстайн Иммануэль.* Конец знакомого мира: Социология XXI века / Пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева. — М.: Логос, 2004. — 368 с.

6. *Войтович Р. В.* Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку // 36. наук. праць НАДУ при Президентіві України. — 2010. — № 2. — С. 3–15. — С. 3.
7. *Герман Ван дер Веє.* История мировой экономики / Пер. с француз. А.И. Тихонова. Под общей ред. В. И. Бовыкина. — М.: Наука, 1999. — 413 с.
8. Государство и рынок: механизмы и методы регулирования в условиях перехода к инновационному развитию: колл. Монография в 2-х тт. (научное издание) // под ред. С.А. Дятлова, Д.Ю. Миропольского, В.А. Плотникова. — СПб.: Астерион, 2010. — Т. 2. — 374 с.
9. *Гринин Л. Е.* Современный кризис: новые черты и классика жанра // История и современность. — 2009. — Вып. №1 — С. 3–32 — С. 18.
10. *Лук'яненко Д. Г.* Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005 — 204 с.
11. *Пахомов Ю.* Украина и вызовы глобализации / Ю. Пахомов // День, 2001 — 7 августа. — С. 1.
12. *Сабден О. С., Арменский А. Е.* О целесообразности перехода к единому измерителю валюты в посткризисном развитии экономики // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2012. — № 1 (5), Том 1 — С. 355–361.
13. *Гоффлер Элвин.* Третья волна / Пер. с англ. Бурмистрова Л. М., Татарина К. Л., Бурмистров К. — М.: Издательство АСТ, 2010. — 371 с.
14. *Філіпенко А. С.* Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А. С. Філіпенко. — К.: Знання, 2007. — 670 с.
15. *Eriksen Thomas Hylland,* Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age — London: Pluto Press, 2001 — 160 p.
16. *Rugman Alan* The End of Globalization — Random House business books, 2012 — 256 p.
17. *Scheuerman William E.* The (classical) Realist Vision of Global Reform // International Theory. A Journal of International Politics, Law and Philosophy. — 2010 — Volume 2, 2 July — P. 246–282.
18. The Global Financial Centre's Index 12. — Long Finance. Financial Centre Futures, 2012 — September 2012 — P.50.
19. Офіційна сторінка Державної служби статистики України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
20. Офіційна сторінка Міністерства економічного розвитку і торгівлі України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.me.gov.ua
21. Офіційна сторінка Міністерства фінансів України, — [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.minfin.gov.ua
22. Офіційна сторінка Національного Банку України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.bank.gov.ua
23. Офіційна сторінка Світового Банку — [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://data.worldbank.org>
24. Офіційна сторінка Статистики країн світу — [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://iformatsiya.ru/>

Стаття надійшла до редакції 05.02.2013